

Okul Yöneticilerinin FATİH Projesinin Pilot Uygulama Sürecine İlişkin Görüşleri

Views of School Administrators' on FATİH Projects Pilot Implementation Process

Özcan Özgür Dursun*

Abdullah Kuzu**

Adile Aşkı Kurt***

Fuat Güllüpinar****

Mehmet Gültekin*****

Özet: FATİH Projesi pilot uygulamasının değerlendirmesi araştırması 2011-2012 öğretim yılında Ankara, Uşak, Karaman ve Mersin illerindeki beş pilot uygulama okulunda toplam 15 idareci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri sonucunda elde edilen verilerin içerik analiziyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, okul müdürleri ve müdür yardımcılarında oluşan idareciler, FATİH projesiyle birlikte gelen etkileşimli tahta ve tablet bilgisayarların öğretim etkinliklerinde e-içeriklerin yetersizliği nedeniyle yeterince kullanılmadığını belirtirken, projenin gerek teknik altyapı gerekse eğitime sağlayacağı katkılar bakımından sahiplenilmesi gereken bir proje olduğunu vurgulamaktadırlar. İdareciler özellikle projenin bileşenleri olan etkileşimli tahta, tablet bilgisayar, doküman kamera ve çok amaçlı yazıcıda kullanım sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşılması durumunda bu sorunlara anlık olarak müdahale edecek uzman bir personelin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Benzer şekilde idareciler, bu teknolojilerin sınıflarda öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanılması konusunda da rehberlik edecek, öğretmenlerin içerik üretirken karşılaştığı teknik sorunların çözümüne yardımcı olarak BT öğretmenlerinin projedeki rollerine de vurgu yapmaktadırlar. İdareciler projeye birlikte öğrencilerden çok özellikle kıdemli öğretmenlerde teknolojiye karşı olumsuz tutum ve kaygıların gelişebileceğine, dolayısıyla bu yönde politikaların geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Aynı zamanda projeye birlikte gelen yeniliklerin, dersleri zenginleştireceği, derslere olan ilginin artmasına yardımcı olacağı ve etkili öğrenmenin gerçekleşmesine katkı sağlayacağı değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: FATİH Projesi, pilot uygulama, idareci

Abstract: The present study on the evaluation of pilot application of the FATİH Project was carried out with the content analysis of the data collected as a result of the semi-structured interviews and of focus group interviews held with a total of 15 administrators of five pilot application school in the cities of Ankara, Uşak, Karaman and Mersin in the academic year of 2011-2012. According to the findings obtained, the participating administrators, who were school directors and deputy directors reported that the interactive white boards and the table computers delivered via the FATİH Project were not efficiently used in instructional activities due to the lack of e-contents and pointed out that the project was one that should be adopted thanks to not only its technical sub-structure but also its potential contributions to the education given in schools. The administrated also emphasized the need for an expert staff that would instantly help overcome possible problems likely to be experienced during the use of the interactive white board, tablet computers, documents, cameras and multi-functional printers, which are all components of the project. Similarly, the administrators also stressed the role of IT teachers in the project who would act as a guide regarding the use of these technologies by teachers and students in classes and who would help solve the technical problems likely to be encountered by teachers while producing the content. In addition, the administrators reported that the project could cause especially senior teachers rather than students to develop negative anxiety and attitudes towards technology and that it was thus necessary to put related policies into practice. Also, it was thought that the renovations brought about by the project would enrich the lessons, help increase the interest in the lessons and contribute to effective learning.

Keywords: FATİH Project, pilot implementation, school administrator

GİRİŞ

İçinde olduğumuz yüzyıl, birçok soruna yönelik teknik çözümlerin geliştirildiği, insan yaşamının daha nitelikli bir hale getirilebilmesi amacıyla teknolojik olanakların birlikte işe koşulduğu bir yüzyıldır. Özellikle nitelik kavramına yüklenen anlamının giderek yükseldiği bu dönemde; yaşamın hemen her alanında nitelikli çalışmaların gerçekleştirilmesi önemsenmekte, önceki dönemlerde önemli görülen nicelik kavramının var olan önemini yitirmeye başladığı görülmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, oodursun@anadolu.edu.tr

** Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, akuzu@anadolu.edu.tr

*** Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, aakurt@anadolu.edu.tr

**** Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, fgullupinar@anadolu.edu.tr

***** Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, mgultekin@anadolu.edu.tr

Eğitim, nicelik ve nitelik tartışmalarının sıklıkla yapıldığı bir alan olması bakımından bilgi ve iletişim teknolojileriyle (BİT) sürekli nitelik yönünden zenginleştirilmeye çalışılan bir kavramdır. BİT'lerin yaygınlaşmasıyla birlikte eğitim öğretim ortamlarında, öğretim niteliğinin artırılmasına yönelik sürekli olarak iyileştirme çalışmaları yapılmış, internetin eğitsel etkinliklerde kullanılması yaygınlaştıkça da bu süreç hız kazanmıştır. Başlarda yaygın iletişim özellikleriyle öne çıkan internet teknolojileri, e-öğrenme (elektronik öğrenme) ve m-öğrenme (mobil öğrenme) gibi kavramlarla iletişim özelliklerinin yanı sıra öğrenme ortamı olarak da öne çıkmıştır. Son dönemde internet üzerinden sunulabilen çoklu ortam öğelerinin geleneksel anlamdaki “öğretim materyali” kavramını çok ötelere taşıdığı düşünülmektedir. Öğrenenlerde bilişsel yük oluşturmayacak öğrenme nesnelere aracılığıyla farklı duyu kanallarına, farklı biçimde oluşturulmuş çoklu ortam bileşenleri aracılığıyla hitap edilebilmesi bu eğitimi geleneksel sınıf ortamına dayalı eğitime kıyasla bir adım öne taşımıştır.

Ülkemizin eğitim politikaları bağlamında düşünüldüğünde, özellikle son on yıllık süreçte teknolojiye gelişime ayak uyduracak çeşitli politikaların zaman zaman işe koşulduğu fakat ülke geneline yaygınlaştırılan ulusal bir eğitimde teknoloji projesinin hayata geçirilemediği görülmektedir. Bu bağlamda FATİH Projesi (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) gerek kapsam gerekse sağladığı teknolojik donanım açısından öncül örneklerinden farklılaşmaktadır. FATİH Projesi açılımından da çıkarılacağı gibi, tüm yurt genelinde yaşanan eğitimdeki kalite farklılaşmasını ortadan kaldırmak, teknolojiyi iyileştirmek ve tüm paydaşlar arasında fırsat eşitliği sağlamak adına işe koşulan bir projedir. Bilindiği gibi gerek internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler gerekse mobil teknolojilerin giderek yaygınlaşması bu teknolojilerin eğitsel yönünü de ön plana çıkarmıştır fakat bu teknolojilere sahip olma konusunda hali hazırda tüm öğrencilerin eşit şartlara sahip olduklarını söylemek güçtür. İlgili teknolojiler, erişim sağlayabilen öğrenciler için önemli yardımcıları olurken, bu olanaklardan yoksun öğrenciler için ise fırsat eşitsizliğini artıran teknolojilerdir (Alkan ve diğerleri, 2011).

Bu bağlamda tüm paydaşlar arasındaki fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırabilmek adına ülke genelinde öncelikli olarak 17 ilde ve 52 okulda pilot uygulama olarak 2011-2012 öğretim yılında proje hayata geçirilmiş, bu okullarda geniş bant internet altyapısı kurulmuş, öğretmen eğitimleri tamamlanmış, okullardaki pilot sınıflara etkileşimli tahtalar kurulmuş, öğrencilere de tablet bilgisayarlar dağıtılmıştır. Aynı zamanda ders etkinliklerinde kullanılabilmesi amacıyla doküman kameralar ve çok amaçlı yazıcılar tedarikçi firmalar tarafından okullara sağlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, projenin, tedarikçi firmalar tarafından donanım ve yazılım altyapısının sağlanması, eğitsel e-içeriğin, z-kitapların geliştirilmesi, sağlanması ve yönetimi, öğretim programlarında etkin BİT kullanımına yönelik düzenlemelerin yapılması, öğretmenlerin hizmetiçi eğitimlerinin sağlanması ve bilinçli, güvenli, yönetilebilir ve ölçülebilir BT (Bilişim Teknolojileri) ve internet kullanımının teşvik edilmesi olmak üzere beş ana bileşenden oluştuğu söylenebilir (FATİH Projesi, 2012a).

FATİH Projesi mevcut hedefleri doğrultusunda temelde öğrenci ve öğretmen niteliklerinin teknolojik olanaklar kapsamında artırılmasını hedeflemesine karşın, projenin öğrenciler dışında da paydaşları bulunmaktadır. Öğrenci ve öğretmenlere ek olarak projenin uygulandığı okullardaki teknoloji liderliğinin sağlanabilmesi ve sürecin iyi bir biçimde yönetilebilmesi amacıyla okul idarecileri de projenin paydaşı olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin okul dışı zamanlardaki eğitsel etkinliklerini planlayacak, yönetecek, FATİH Projesi ile birlikte sağlanan tablet bilgisayarların ve e-içeriklerin kullanımı konusunda öğrencilere rehberlik edecek konumda olan veliler de projenin önemli bir paydaşı konumunda değerlendirilmektedir. Projenin son paydaş grubunu ise tedarikçiler oluşturmaktadır. Tedarikçiler projenin işlerliğini sağlamak üzere okullara etkileşimli tahta, tablet bilgisayar, doküman kamera ve çok amaçlı yazıcıların sağlanması, bu donanımların sürekli olarak çalışır konumda kalmalarının sağlanması, olası sorunlara hızlı ve anında müdahaleyle çözüm getirilebilmesi bağlamında projenin önemli paydaşlarından birini oluşturmaktadır.

Benzer bir paydaş yapılanması da projenin yönetim ve icra aşamasında söz konusudur. Proje sadece Milli Eğitim Bakanlığı değil aynı zamanda TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Başkanlığı olmak

üzere birçok farklı görev alanına sahip bakanlıkların ve kamu kurumlarının paydaşı olduğu çok ortaklı bir projedir(FATİH Projesi, 2012b). Dolayısıyla projenin icra aşamasında ortaya çıkabilecek farklı nitelikteki sorunlara yerinde ve zamanında çözüm önerileri getirebilmek adına, aynı zamanda projenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve artırılması anlamında projenin farklı kurum ve kuruluşlarca desteklenmesi önemli görülmektedir. Farklı bileşen ve farklı paydaşları bulunan FATİH Projesi tüm yurt geneline yaygınlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmeden önce yine yurt genelinde 17 ilden seçilen 52 okulda bir dönem boyunca pilot uygulaması yapılan bir projedir. Bu uygulama aracılığıyla projenin yaygınlaştırılması durumunda ortaya çıkabilecek olası sorunların belirlenmesi, eğitim gereksinimlerinin sağlanması, donanımsal ve yazılımsal fayda ve sınırlılıkların belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda FATİH Projesinin pilot uygulama illerindeki okul idarecileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle derlenmiş ve araştırma bulgularına ulaşılmıştır.

YÖNTEM

Pilot uygulama okullarındaki idarecilerin FATİH Projesi hakkındaki görüşlerini belirlenmeye çalışan bu çalışmada idarecilerin görüşleri yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Stemler'a (2001) göre içerik analizi, birçok kelimedenden meydana gelen metinlerin, belirli kurallara göre içerik kategorilerine dönüştürülmesini sağlayan bir yöntemdir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, önceden düşünülmeyen ve görüşme sırasında ortaya çıkabilen yeni durumlarda görüşmede bazı değişimler yapmaya olanak tanıyan bir yöntem (Özgüven, 2004) olarak tanımlanmaktadır. Odak grup görüşmesi ise Yıldırım ve Şimşek (2006) tarafından ılımlı ve tehditkâr olmayan bir ortamda önceden belirlenmiş bir konu hakkında algıları elde etmek amacıyla dikkatle planlanmış bir tartışmalar serisi biçiminde tanımlanmaktadır.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları Ankara, Uşak, Karaman ve Mersin illerindeki beş devlet okulundan biri kadın 14'ü erkek olmak üzere toplam 15 idarecidir. İdareci görüşmelerinden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş, analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Çözülmesi

Araştırmada katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleriyle veri toplanmıştır. Veri toplama aracı araştırmacılar tarafından oluşturulmuş ve geçerlik güvenirlik çalışmaları bağlamında anlaşılabilirliği test edilmiş, anlaşılabilirliği düşük olan sorular yeniden düzenlenmiş ve gerekli durumlarda soruları derinlemesine açabilmek amacıyla sonda soruları planlanmıştır. Katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmelerinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

1. FATİH Projesi ile birlikte okulunuzda ne tür değişiklikler oldu?
2. Projenin okulunuzda pozitif ve negatif etkileri nelerdir?
3. Öğretmenlerin proje ile ilgili genel görüşleri nelerdir?
4. Öğrencilerin ve velilerin uygulama hakkındaki görüşleri nelerdir?
5. Projenin başarısının artırılması için önerileriniz nelerdir?
6. Teknik sorunlarla karşılaştığınız zaman çözüm için kimden yardım alıyorsunuz?
7. Projeden dolayı iş yükünüz arttı mı?
8. Projenin okulunuzun tüm sınıflarını kapsaması durumunda yönetsel veya teknik bir problem olacağını düşünüyor musunuz?

Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin içerik analizi sonucunda ulaşılan temalar üzerinde kodlayıcılar arası güvenirlik çalışması gerçekleştirilmiştir. Güvenirliği sağlamak üzere Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülünden yararlanılmıştır. Buna göre güvenirlik= görüş birliği/(görüş birliği +görüş ayrılığı) formülü ile her tema için kodlama güvenirliği oranı hesaplanmış, bu oranın %70 ve üzeri olarak hesaplandığı temalar üzerinde görüş birliğine varıldığı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Pilot uygulama değerlendirme çalışması kapsamında Ankara, Uşak, Karaman ve Mersin illerinde okul idarecileriyle yapılan odak grup ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve araştırmanın amaçları bağlamında sınıflandırılmıştır. Buna göre FATİH Projesiyle gelen yeniliklerin projenin ana paydaşları tarafından kullanımı ve sıklığına ilişkin idareci görüşlerinin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Projenin getirdiği yeniliklerin ana paydaşlar tarafından kullanımı ve sıklığı

Bileşen	Kullanım Amacı
<i>Etkileşimli Tahta</i>	Derse katkı Değerlendirme İletişim
<i>Tablet Bilgisayar</i>	Tekrar
<i>Çok Amaçlı Yazıcı</i>	-
<i>Doküman Kamera</i>	-

Tablo 1’de FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin kullanım amacı ve kullanım sıklığı ana temalarına ek olarak ulaşılan alt temalara yer verilmiştir. Bu bağlamda idarecilerle yapılan görüşmelerin sonucunda idarecilerden teknolojilerin kullanım sıklığına ilişkin veri alınamazken kullanım amacına yönelik dört alt temaya ulaşılmıştır. Kullanım sıklığına ilişkin idarecilerden veri alınamamasının nedeni olarak idarecilerin sınıf içinde ve okul dışındaki ortamlarda öğrencileri ve öğretmenleri yeterince gözlemleme fırsatının bulunmaması gösterilebilir.

Kullanım amaçları genel olarak değerlendirildiğinde; idarecilerin FATİH Projesiyle birlikte gelen yenilikler aracılığıyla öğrencilerin ve öğretmenlerin ders kitaplarına ve EBA markette yer alan z-çeriklere erişim sağladıkları verilerine ulaşılmıştır. Aynı zamanda idareciler söz edilen teknolojiler aracılığıyla derslerin zenginleştirilmiş bir biçimde yürütülmesine katkı sağlandığını dile getirmişlerdir. Ayrıca idarecilerin bir bölümü bu teknolojilerin ders sırasında öğretmenin eksikliklerini ve boşluklarını kapatarak öğretim sürecine katkı amacıyla kullanıldığından da söz etmişlerdir. Özellikle ders gözlemleri sırasında da bu içeriklerin ağırlıklı olarak ilköğretim kademesinde kullanıldığı, zaman zaman dersin tamamının EBA marketten erişilen z-çerikler üzerinden işlendiği görülmüştür. Buradan hareketle idarecilerin derse katkı olarak niteledikleri etkinliklerin sınıflarda ders anlatımı sırasında gerçekleştirildiği söylenebilir.

Pilot uygulama kapsamında veri toplanan okulların tamamı için geçerli olmasa da bazı okullarda sözel derslerin proje öncesinde çok ilgi çekici olarak değerlendirilmeyenken projeye birlikte Türkçe, Coğrafya, Tarih gibi sözel derslere olan ilginin oldukça arttığı dile getirilmiştir. Özellikle bu gelişimin projeye birlikte gelen yeniliklerin derslerin görselleştirilmesine katkı sağlaması sonucuyla açıklanabilir. Ağırlıklı olarak sözel derslerde yapılan gözlemler sırasında da öğrencilerin etkileşimli tahta kullanılarak anlatılan dersleri oldukça dikkatli bir biçimde izledikleri görülmüştür. Daha önceleri soyut olarak alınan birçok bilgi internet ortamında yer alan görsel-ışitsel içerikler ve EBA markette yer alan zenginleştirilmiş içerikler aracılığıyla öğrencilerin daha kolay öğrenmelerini sağlayacak biçimde somutlaştırıldığı zaman, öğrencilerin sözel derslere olan ilgilerinde artış olduğu düşünülmektedir. Konu ile ilgili örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Herkes çok beğeniyor özellikle sözelcilere tiyatro imkanı sağladı. Böyle bir okulda sözel ders dinlenmezken sözel dersleri de dinlenir hale getirdi. Ha sayısalı zaten dinliyordu biz de renklendirmiş oldu. Sözelciler tiyatro yapıyor biz renklendirmiş olduk.”

İdarecilerin bir bölümü projeye birlikte gelen yeniliklerden değerlendirme etkinlikleri kapsamında da yararlandıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle soru bankalarına erişim ve etkileşimli

tahta üzerinden öğrencilere değerlendirme fırsatı sağlamak bu etkinlikler arasında sayılabilir. Değerlendirme amaçlı kullanıma ilişkin örnek bir idareci görüşü şu şekildedir:

“Tahtaya soru yazma gereği duymuyorum. Bir yere üye oldum ben soru hazırlayan oradan zaman kaybetmeden soruyu alıyorum tahtaya yansıtıyorum okumaya ve yazmaya bile gerek kalmıyor tahtada çözüyoruz. Eskiye oranla çok daha fazla soru çözüyoruz.”

İdareciler gerek öğrencilere gerekse öğretmenlere sağlanan teknolojiler aracılığıyla öğrenci-öğretmen iletişiminin arttığına dikkat çekerken, tabletlerin iletişim amacıyla daha etkili bir biçimde kullanılabileceği yönünde de öneriler dile getirmişlerdir.

Son olarak tablet bilgisayar aracılığıyla öğrencilerin gerek sınırsız tekrar olanağına kavuşmaları gerekse eksik oldukları derslere ilişkin ek çalışmalar planlayabilecekleri yönünde bir idareci değerlendirmesinden söz edilebilir. İdareciler bu bağlamda tablet bilgisayarların öğrencilerin derslerinden geri kalmalarını engelleyici bir kullanım amacının da bulunduğunu vurgulamışlardır. Tekrar amaçlı kullanıma ilişkin örnek bir idareci görüşü şu şekildedir:

“Evde de olsa okulda da olsa geri dönüşümü var misal bir gün okula gelmediği zaman erişim tahtasından geri dönüp kolayca anlatıyor. Erişim tahtasına giriyor bir haftaki üniteyi kendisi izleyebiliyor. Ya da öğretmenine diyor öğretmenim ben geçen hafta gelmedim bana bunu anlatabilir misiniz.”

Gerek etkileşimli tahta gerekse tablet bilgisayar bağlamında dile getirilen görüşler genel olarak ele alındığında yeniliklerin kullanım amacı bağlamında idarecilerden çok öğrencilerin ve öğretmenlerin görüşlerine odaklanılmasının daha sağlıklı olacağı önerilebilir. Çünkü öğretmen ve öğrenciler gelen yeniliklerin aktif kullanıcıları olarak daha sağlıklı veri elde edilmesine katkı sağlayabilir.

FATİH projesiyle birlikte gelen yeniliklerden biri olan doküman kamera ile ilgili bir görüşün dile getirilmemesi bu teknolojinin henüz pilot okullarda bulunmamasıyla açıklanabilir. Benzer şekilde çok amaçlı yazıcıların da veri toplanan okulların genelinde hali hazırda kullanılan fotokopi çekimi ve bilgisayar çıktısı alma amaçlarının dışında kullanılmadığı gözlenmiştir. Özellikle tahta- tablet etkileşimi ve bu teknolojilerin çok amaçlı yazıcıyla etkileşimlerinin bulunmayışı kullanım amacını sınırlandırmış görünmektedir.

Tablo 2: Projenin getirdiği yeniliklerin eğitim-öğretim sürecinde neden olduğu değişiklikler

Öğrenci	Öğretmen	Öğretme-Öğrenme Süreci
Güven artışı	Teknoloji kaygısı	Dersleri zenginleştirme
e-Kitap kullanımı	Kabullenme	Derslere olan ilgi artışı
Kolaycılık		Etkili öğrenme
		Zaman tasarrufu

Tablo 2’de yer alan veriler incelendiğinde, öğrenci, öğretmen ve öğretme-öğrenme süreci bağlamında dokuz alt temaya ulaşıldığı görülmektedir. İdarecilerden alınan veriler ağırlıklı olarak öğretme-öğrenme sürecine vurgu yapıyor olsa da, özellikle öğrenci ve öğretmenlerde idarecilerin gözünden yaşanan değişim incelenmeye değer görülmektedir. Bu bağlamda alt temalar değerlendirildiğinde; öğrencilerin FATİH Projesiyle birlikte kendilerine olan güvenlerinde artış olduğu gerek diğer paydaşlar gerekse idareciler tarafından dile getirilmiştir. Aynı zamanda sınıf gözlemleri sırasında da öğrencilerin gerek derse katılım gerekse soru cevap etkinlikleri sırasında kendilerine olan güvenlerini yansıttıkları gözlenmiştir. Bu, kuşkusuz memnuniyet verici bir durumdur. Özellikle öğrencilerin birey olarak toplumda yer edinebilmeleri bağlamında kendilerine olan güvenleri oldukça önemlidir.

Projenin tanıtımı aşamasında dile getirilen projeye birlikte öğrencilerin kitap defter taşımaktan kurtulacakları ve elektronik kitapları yükleyebilecekleri tabletleriyle okula kolaylıkla gelebilecekleri yönündeki öngörü görüşmeler sırasında idareciler tarafından da dile getirilmiştir. İdareciler özellikle kitap defter taşımayı bir yük olarak değerlendirip tabletlerin gerekli içeriklerle zenginleştirilmeleri durumunda öğrencilerin yükünü büyük ölçüde hafifleteceği görüşünü dile getirmişlerdir. Fakat ders gözlemleri sırasında sınıflara kitap ve defterleriyle gelen öğrencilerin de olduğu görülmüştür. Bu durum derslerdeki içerik yetersizliği ve tablet üzerine not alma seçeneğinin etkin olarak kullanılamamasıyla açıklanabilir. Bunun yanında her ne kadar teknolojik olanakların öğrencilerin yüklerini hafifletmesinden söz edilse de; öğrencileri kolaycılığa alıştırmaları da idareci görüşmeleri sırasında dile getirilmiştir. İdareciler, öğrencilerin sunulan teknolojiler aracılığıyla bilgiye hızlı ve kolay erişimleri nedeniyle araştırma yapmak yerine ilk eriştikleri bilgiyi doğru olarak kabullenmelerine neden olabileceğinden de söz etmişlerdir. Bu bağlamda idareciler tarafından dile getirilen görüşler öğrenci açısından değerlendirildiğinde, teknolojinin kolaycılığı teşvik etmesi yerine teknolojinin etkin kullanılabilmesi öğretim programlarının ve eğitsel içeriklerin planlanması önerilerinde bulunulabilir.

İdarecilerin gözünden eğitsel açıdan öğretmenlerde meydana gelen değişimler ise teknoloji kaygısı ve kabullenme alt temaları kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre öğretmenlerin ilk etapta teknolojiye karşı olumsuz önyargılar nedeniyle bir karşı duruşları söz konusu olsa da; özellikle bu yeniliklerin eğitim öğretim açısından sağladıkları kolaylıklar görüldüğünde teknolojiye ilişkin olumsuz önyargılarda olumluya doğru değişimlerin yaşandığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda idareciler projenin başında çeşitli kaygılar nedeniyle olumsuz görüşe sahip olan öğretmenlerin zamanla bu teknolojik olanakları kabullendiği ve derslerinde kullanmaya başladıkları görüşünü dile getirmişlerdir. Özellikle öğretmenler tarafından dile getirilen görüşler kapsamında ve ders gözlemleri sırasında öğrencilerin bu süreçte itici bir konuma sahip oldukları görülmüştür. Öğrencilerin, teknolojiye karşı olumsuz tutum sergileyen öğretmenlerini bile, diğer öğretmenlerini ve derslerini örnek göstererek bu teknolojileri kullanmaları konusunda zorladıkları ve güdüledikleri görülmüştür. Bu bağlamda yeni teknolojileri kabullenmeye çok daha açık olan genç neslin bu süreçteki önemli konumu hakkında da bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Teknoloji kaygısı ve kabullenmeye ilişkin örnek bir idareci görüşü aşağıda yer almaktadır:

“Öğretmenler de başlangıçta bir endişe oldu. Acaba biz buna uyum sağlayabilecek miyiz diye daha sonra bu öğretmenler de uyum sağladı.”

FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin öğretme-öğrenme süreci bağlamında katkı sağladığı değişimler ise dört alt tema kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre idareciler FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin derslerin işlenişini büyük ölçüde zenginleştirdiğini dile getirmişlerdir. Özellikle internette yer alan görsel ve işitsel bilgiye ders sırasında ulaşılabilmesi ve anlatılan konuların görsel içerik desteği ile zenginleştirilmesi öğretim sürecinde büyük kolaylık olarak değerlendirilmektedir. Gerek sayısal gerekse sözel derslerdeki gözlemler sırasında da ağırlıklı olarak görsel içeriklerden sıkça yararlanıldığı görülmüştür. Bunun yanında özellikle konuya uygun hazır içerik anlamında sıkıntılarının olduğu da gerek öğrenciler ve öğretmenler gerekse idareciler tarafından dile getirilmektedir. Dolayısıyla içerik bağlamında yapılacak iyileştirme ve zenginleştirme çalışmalarının öğretim sürecini doğrudan etkileyeceği değerlendirilmesinde bulunulabilir. İdarecilerin, içerikler hakkındaki görüşlerini öğrencilerin görüşlerine dayandırarak sunmaları ise, öğrencilerin derslerine ve okula olan ilgilerinde artış olarak değerlendirilebilir.

FATİH Projesiyle gelen yeniliklerin belki de en dikkat çekici olanlarının etkileşimli tahta ve tablet bilgisayarlar olduğu söylenebilir. Her ne kadar tablet bilgisayarlar birçok açıdan sınırlı özelliklere sahip olsa da; etkileşimli tahta ile birlikte derslerde önemli bir yenilik olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin derslere ve okula olan ilgilerinin artışı, geleneksel yöntemlere kıyasla projeye birlikte teknoloji destekli olarak derslerin yürütülmesi temeline açıklanabilir.

FATİH Projesinin pilot uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara ilişkin idarecilerin kimlerden destek aldıklarına yönelik görüşleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Uygulama sırasında ortaya çıkan teknik, pedagojik, sağlık ve sosyal/psikolojik sorunlar

Sorunlar	Destekler
<i>Teknik</i>	
Tahta ve tablet etkileşimi	-
Yetersiz içerik	EBA market
Veri girişi	-
İnternet bağlantısı	BT Öğretmeni, Formatör, Türk Telekom
Muhatap eksikliği	-
Etkileşimli tahta hassasiyeti	-
Altyapı	BT Öğretmeni, Formatör, Tedarikçi firma, Türk Telekom
<i>Pedagojik</i>	
Sınıf kontrolü	-
Okuma alışkanlığı	-
Yazma alışkanlığı	-
<i>Sağlık</i>	
Radyasyon endişesi	Yetkili makamlar
Tahtayla temas	-
<i>Sosyal/Psikolojik</i>	
Sosyalleşme	-
Bilgisayar bağımlılığı	-
Ebeveyn kontrolü	Veliler
Sakıncalı içerik	-

Tablo 3 incelendiğinde, uygulama sırasında karşılaşılan sorunlar “teknik”, “pedagojik”, “sağlık” ve “sosyal/psikolojik” ana temaları altında toplanan 16 alt tema kapsamında değerlendirilmiştir. Karşılaşılan sorunlara ilişkin destek alınan kişiler ise destekler sütununda verilmiştir. Tablo incelendiğinde idareciler tarafından dile getirilen sorunların büyük ölçüde sistemsel sorunlar ekseninde değerlendirildiği görülmektedir. Bu sorunlar destekle çözümlenebilecek nitelikte olmadığı için özellikle başvuru desteklerin belirtilmesi daha uygun görülmüştür. Tablo 3’e göre idareciler diğer sorunlara oranla en fazla teknik sorunla karşılaştıklarını dile getirmektedirler. Teknik sorunlar da ağırlıklı olarak sistemin kurgulanışı temelinde ortaya çıkan olası sorunlar olarak değerlendirilmektedir. Buna göre idarecilerin oldukça önemli bir bölümü tahta ve tablet arasındaki etkileşim yoksunluğunu sorun olarak değerlendirmektedirler. Benzer şekilde öğrenciler ve öğretmenler, hatta görüşmeler sırasında veliler tarafından da bu sorun dile getirilmiştir. Buna ek olarak ders gözlemleri sırasında hem tabletlerin hem de etkileşimli tahtanın aynı anda kullanılabilmesi etkinliklere rastlanamamıştır. Buradan hareketle gözlem sonuçları da göz önünde bulundurularak paydaşların tamamının tablet bilgisayarlar ve etkileşimli tahta arasındaki etkileşim yoksunluğundan şikayetçi olduğu değerlendirilebilir. Tablet bilgisayarların birbirleriyle ve etkileşimli tahta ile etkileşimi, özellikle öğretim sürecini daha nitelikli hale getirecek etkinliklerin planlanmasını ve uygulanmasını olanaklı kılacak ve büyük ölçüde atıl konumda olan tablet bilgisayarların süreçte etkin olarak kullanımını sağlayacaktır. Tablet bilgisayarın sorun olarak algılanan özelliklerine ilişkin örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Elimizdeki tabletler aynen oyuncak telefon gibi. Sadece tuşuna bakabilirsin konuşmak yok. Şu an etkileşimli olmadığı için bence çok faydalı değil ama etkileşimli hale getirilirse bence mükemmel birşey.”

Özellikle sınıf yönetim programlarıyla birlikte tablet bilgisayarlar kullanıldığında öğretmenlerin öğrenci tabletleri üzerindeki denetimini artıracak ve sınıf yönetimini kolaylaştırarak öğrencilerin derse daha etkin katılımlarına katkı sağlayacaktır. Benzer biçimde bu etkileşim sayesinde öğrencilerin etkileşimli tahtada verilen soruyu tabletleri üzerinden çözerek gerektiğinde istenilen öğrencinin tablet görüntüsünün etkileşimli tahta üzerinden sınıfa yansıtılarak öğrencilere yerlerinden kalkmadan soru çözüme fırsatı sunacağı gibi, internet desteği ile ortak sınavlara katılım konusunda da büyük kolaylık sağlayacaktır.

Diğer paydaşların görüşlerine paralel olarak, idareciler tarafından da tablet bilgisayarlar ve etkileşimli tahta üzerinden erişilen ders içeriklerinin oldukça sınırlı olduğu görüşü dile getirilmiştir. Bu amaçla kurulmuş olan EBA market uygulamasının henüz oldukça yetersiz bir içeriğe sahip olduğu vurgulanmakta ve içerik olmadan sistemin sağlıklı işleminin olanaksız olduğu görüşü dile getirilmektedir. Bu bağlamda özellikle tablet kullanımını artırmayı sağlayacak zenginleştirilmiş içeriklerin bir an önce geliştirilerek ortak kullanıma açılmasının oldukça önemli olduğu söylenebilir. Yetersiz içeriğe ek olarak öğretmenlerin kendi geliştirdikleri materyalleri sınıfta sadece etkileşimli tahta üzerinden öğrencileriyle paylaşması ve bu veri aktarımını tablet bilgisayarda yapamamaları önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. İçerik yetersizliğine ilişkin bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Sayısal kaynaklar daha az olduğu için sayısal derslerde az kullanılıyor. Hala projektör kullananlar var. Sayısal kaynaklar çoğaltılmalı.”

İnternet bağlantı sorunları idareciler tarafından sıklıkla dile getirilen sorunlar arasında yer almaktadır. Tablet bilgisayarların internet bağlantısının filtrelerle güvenlik altına alınarak öğrencilerin kullanımına açılması, öğrencileri internet üzerinde araştırmaya yönlendirmesi bağlamında önemsenmektedir. Tablet bilgisayarların gerek okul sınırları içinde gerekse öğrencilerin evlerinde ve kablosuz bağlantı noktalarında serbest bir biçimde internete bağlanmasının, teknolojilerin kullanım oranlarını önemli ölçüde artıracığı öngörülmektedir. Günümüzde cep telefonlarının bile büyük oranda internet erişim aracı olduğu düşünüldüğünde, çok fonksiyonlu bir tablet bilgisayarın internete erişememesi önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında etkileşimli tahtalarda karşılaşılan internet bağlantı sorunlarında idareciler BT Öğretmeni, Formatör, Türk Telekom yetkililerinden destek aldıklarını belirtmişlerdir.

İdareciler zaman zaman karşılaştıkları sorunlarda muhatap eksikliğinden söz etmişlerdir. Özellikle sorunların tespit edilmesi ve gerekli mercilere bildirilmesi bağlamında sorun yaşadıkları için karşılaştıkları sorunla ilgili olarak hangi birime başvurmaları gerektiği konusunda sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bir anlamda “çok başlılık” olarak niteledikleri bu durumun kendilerine olumsuz yansımalarını dile getirmişlerdir.

Etkileşimli tahtaya ilişkin idareciler ve öğretmenler tarafından dile getirilen önemli bir sorunun ise etkileşimli tahtanın oldukça hassas bir yapıya sahip olması ve bu nedenle ekran kontrolünün zaman zaman sorun oluşturması olduğu görülmüştür. Ders gözlemleri sırasında da öğretmenlerin geç algılama nedeniyle ekrandaki pencereleri kapatmakta zorlanırken bazen dokunmadıkları halde açık olan uygulamaların hassasiyet nedeniyle kapatıldığı görülmüştür. Bu sorun üretici firma kaynaklı olduğu için yine teknik olarak çözümlenmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak idareciler teknik sorunlar bağlamında altyapı ile ilgili sorunlarından söz etmişlerdir. Altyapı sorunları ise büyük oranda kablolu sorunları ve FATİH Projesi bağlamında kurulan internet ağına lokal olarak kullanılan kameralı güvenlik sistemlerinin entegre edilmesinde sorun yaşanması bağlamında değerlendirilmektedir. İdareciler bu sorunlarında da BT Öğretmeni, Formatör, Tedarikçi firma, Türk Telekom yetkililerinden destek aldıklarını belirtmektedirler.

İdarecilerin pedagojik olarak niteledikleri sorunlar ise sınıf kontrolü, okuma alışkanlığı ve yazma alışkanlıklarının zarar görmesi üzere üç alt temada değerlendirilmiştir. Özellikle sınıf kontrolünün projeye birlikte zorlaştığı birçok idareci ve öğretmen tarafından dile getirilmiştir.

Özellikle ders sırasında öğrencilerin tabletlerle neler yaptıkları öğretmen tarafından görülemediği için, önünde tablet olan bir öğrencinin derse mi yoksa ders dışı bir içeriğe mi odaklandığının belirlenmesinin oldukça güç olduğu dile getirilmiştir. Gerçekleştirilen ders gözlemlerinde ise özellikle arka sıralarda oturan ve öğretmenin kontrolünün dışına çıkan öğrencilerin tabletleriyle ilgilendikleri, tabletlerde oyun oynadıkları fakat bu durumun öğretmenleri tarafından fark edilemediği için kontrol altına alınmadığı görülmüştür. Bu sorun tablet ve tahta etkileşimi bağlamında da değerlendirilebilir. Özellikle bu etkileşimin sağlanmasıyla sınıf kontrolü bağlamında da öğretmenlere büyük kolaylık sağlanacağı söylenebilir. İdareciler FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin öğrencilerdeki yazı yazma ve kitap okuma alışkanlıklarını da olumsuz yönde etkileyeceği yönündeki düşüncelerini dile getirmişlerdir. Kullanılan teknolojilerin ilköğretim kademesindeki öğrencilerde el yazısının pekişmesini olumsuz yönde etkileyeceği, ilerleyen sınıflarda ise öğrencilerin gereksinim duydukları tüm bilgilere kitap okumak yerine internet üzerinden erişmelerine neden olacağı yönünde bir endişe idareciler tarafından dile getirilmiştir.

İdareciler sağlık teması kapsamında radyasyon endişesi ve etkileşimli tahtayla sürekli temas halinde olmanın neden olduğu sorunlardan söz etmişlerdir. Özellikle radyasyon konusundaki endişelerini birçok noktada dile getirmelerine karşın sağlanan teknolojilerin radyoaktif tehlikelerine yönelik sağlıklı bilgiye yeterince erişemediklerinden de söz etmişlerdir. Bu bağlamda tüm paydaşların bu konuda bilgilendirilmesinde yarar görülmektedir. Etkileşimli tahtaya uzun süre parmakları kullanarak temas haline olmanın ise parmaklarda yanma hissine neden olduğu, tahtaya dönük olan yüzde tahtanın yaymış olduğu ışık ve sıcaklık nedeniyle kızarmaların olduğu dile getirilmiş ve bu sorunlarla ilgili olarak yetkililere bilgi verildiğinden söz edilmiştir. Konu ile ilgili örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Negatif olarak radyasyondan korkuyoruz şu anda sınıf içerisinde. Tablet kullanımını otuz birden internete girişinde. O arada acaba gerçi deniliyor ki çıkan radyasyon çok düşük olduğu için zararı olmaz deniliyor ama geçenlerde bir açıklamadan bahsettiler o açıklamada da şu anda kablosuz değil de kablolu şekilde olursa daha iyi olur denildi.”

Önemli sorunlardan biri olan sosyal/psikolojik sorunlar bağlamında da idarecilerin görüşleri dört alt tema kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre idarecilerin yaygın olarak dile getirdikleri görüş doğrultusunda sağlanan teknolojilerin öğrencileri asosyal bir yapıya itmesi, sınıfta ve teneffüste arkadaşlarıyla konuşmak yerine öğrencilerin tabletleriyle ilgilendikleri bu durumda öğrenciler arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Gözlemlerin bitiminde ders zili çaldığında öğrencilerin çoğunun sınıftan ayrılmayıp tabletle ilgilenmeleri bu görüşü destekler niteliktedir. Bunun yanında idarecilerin bir kısmı ise öğrencilerin teknolojik bilgilerini birbirleriyle paylaşmaları nedeniyle asosyal olmayıp aksine birbirleriyle daha fazla iletişim kurduklarından söz etmişlerdir. Sosyalleşmeyi engelleyen temel faktörlerden biri olarak değerlendirilen bilgisayar ve teknoloji bağımlılığı ise göz önüne alınması gereken önemli bir sorundur. Özellikle günümüzde madde bağımlılığı kadar yaygın olan bilgisayar bağımlılığı konusunda ebeveynlere önemli görevler düşmektedir. Ebeveyn kontrolü ile öğrencilerin teknolojinin sağladığı her türlü sakıncalı içerikten mümkün olduğu kadar korunmaları sağlanabilir. Özellikle evde çocuklarının bilgisayar kullanımı sırasında ebeveynlerin bu kullanımı denetim altına alarak çocuklarını yine önemli bir sorun olarak dile getirilen zararlı içeriklerden korumaları olanaklı görülmektedir. Zararlı içerikler internetin denetim altına alınmaya çalışılmasının en önemli gerekçesi olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda okullara filtre uygulamaları yapılmasına karşın birçok yöntemle bu filtre sistemlerinin aşılması zararlı içeriklere erişim olanağı elde edilmektedir. Bu kapsamda okullarda öğretmenlere özellikle rehber öğretmenlere evlerde ise ebeveynlere önemli görevler düşmektedir. Zararlı içeriklere erişime ilişkin bir idareci görüşü aşağıda yer almaktadır:

“Bizim pansiyonumuz yakın belli bir mesafede çok güçlü bir internet bağlantısı var. Bizim çocuklarımız çok akıllı çocuklar. Burası bir meslek lisesi olsaydı bu kadar bile sürmezdi geçen hafta öğrencinin bir tanesi pornografik film izlerken yakalandı. Yani

ben istiyorum ki bakanlık direk buna el koysun. O da çok istediği için değil ararken karşılaşmış.”

İdarecilerin, pilot uygulama sürecinde, FATİH Projesinin eğitsel çıktılarının neler olduğu ve bu çıktıların okuldaki sosyal hayata ne gibi etkilerde bulunduğunu belirleyebilme adına görüşmeler yapılmıştır. İdarecilerin bu bağlamdaki görüşleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Uygulamanın eğitsel çıktıları ve sosyal hayata etkileri

Okul Kültürü ve İklimi	Memnuniyet
Heyecan ve motivasyon artışı	Teknik iyileşme
Fırsat eşitliği	Teknoloji kullanımı
Okul imajı	Pilot olmaktan memnuniyet
Teknik dayanışma	Okula olan ilgi artışı

Tablo 4’te uygulamanın eğitsel çıktıları ve sosyal hayata etkileri okul kültürü ve iklimi ile memnuniyet ana temaları altında değerlendirilen sekiz alt tema kapsamında incelenmiştir. İdarecilerin gözünden görev yaptıkları okulların var olan kültürel yapısı ve örgüt iklimi bağlamında önemli değişimlerin olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle idarecilerin birçoğu projeye birlikte okulun tüm öğretmenleri, öğrencileri ve çalışanlarında bir heyecan ve motivasyon artışının söz konusu olduğunu dile getirmişlerdir. Bu heyecan ve motivasyon artışının da derslerdeki başarıya doğrudan yansıdığını belirtmişlerdir. Her yeni teknolojide olduğu gibi FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin de beraberinde heyecan oluşturması beklenen bir çıktıdır. İdeal olanı ise, bu motivasyon ve heyecanın uzun soluklu olmasını sağlayacak uygulamalarla projenin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Özellikle önceki bölümlerde dile getirilen sorunların çözülmesi motivasyonun ve heyecan duygusunun sürekliliğine katkı sağlayacaktır.

Veri toplanan okulların sosyo-ekonomik düzey bağlamında birbirlerinden farklı özelliklerde olduğu, hatta aynı okulun öğrencileri arasında bile bu tür farklılıkların görülmesi oldukça normaldir. İdarecilerin bir bölümü FATİH Projesinin, daha önce bu teknolojilerle tanışma fırsatı elde edemeyen öğrencileri de bu teknolojilerle tanıştırdığı için fırsat eşitliği bağlamında önemsenmesi gerektiğinden söz etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında proje tüm ülke geneline yaygınlaştırıldığında fırsat eşitliğine önemli katkı sağlayacağı söylenebilir. Konu ile ilgili örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Bunun fırsat eşitliğini beraberinde getirmesi için de projenin bu şekilde uygulanması gerçekten mükemmel birşey...İnşallah çok iyi olacak özellikle fırsat eşitliği anlamında yani Türkiye’nin en ücra köyünden en merkezindeki okullara kadar öğrenci öğretmen harika bir sistem yani.”

Pilot uygulama okullarının idarecileri buldukları illerde ve çevre illerde bu projeye dahil olmaları nedeniyle daha popüler olduklarını dile getirmişlerdir. Özellikle diğer okullardan sürekli olarak okullarının ziyaret edildiğinden, aynı okulun proje dışında kalan sınıflarından bile pilot uygulama sınıflarına ilişkin büyük bir merakın ve ilginin söz konusu olduğundan söz eden idareciler bu durumdan duydukları memnuniyeti de dile getirmişlerdir. Pilot uygulama okullarının popüler hale gelmelerine ilişkin örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“Bizi Uşaktaki başka okullardaki velilerimiz bizi arıyor. Sizin okula biz öğrenci getirebilir miyiz. Çocuğu beşinci sınıfta olan bir veli aradı çocuğu da çok iyiymiş ama ben buna rağmen istemedim. Kayıt alanı dışında olduğu için. Evi uzak bize ama buna rağmen adam diyor ki ben çocuğumu size yazdırmak istiyorum. Şimdi şöyle diyeyim bizim o zaman 230 falandı şu an 261 tane öğrenci var kayıtlı. Tabi bunun da etkisi var.”

Okul kültürü ve iklimi kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir nokta ise teknoloji kullanımı bağlamında uygulama okullarında gerek öğretmenler gerekse öğrenciler arasında bir dayanışmanın oluşmuş olmasıdır. Özellikle öğrencilerin teknolojik sorunların üstesinden gelme

anlamında birbirleriyle sürekli etkileşim içerisinde olmaları, sosyalleşmelerine de katkı sağlamaktadır. Bu anlamda pilot uygulama okullarında teknoloji kullanımı konusunda paydaşlar arasında gerçekleşen bir akran dayanışmasından söz edilebilir.

Memnuniyet kapsamında ise idareciler okullarındaki teknik altyapının iyileştirilmesinden dolayı büyük memnuniyet duyduklarını dile getirmişlerdir. Özellikle teknik altyapı bağlamında tüm okulların önemli bir donanım altyapısına kavuşturulmuş olması, gerek idareciler gerekse teknik sorumlular tarafından oldukça önemsenmektedir. Bu bağlamda idareciler bu altyapı ve sağlanan yenilikler sonucunda teknoloji kullanımının artmasından memnuniyet duyduklarını da dile getirmektedirler. Benzer biçimde okullarının pilot uygulama okulları arasında yer almasından dolayı tüm idareciler memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Bu memnuniyet duygusunun öğrencileri de etkilediğinden ve bunun sonucunda okula olan ilgilerinin artışından söz edilebilir. Kuşkusuz öğrencilerin bu motivasyonları oldukça önemli bir pekiştiricidir. Önceki bölümlerde de söz edildiği gibi öğrencilerin var olan ilgilerinin ve motivasyonlarının sürekliliğini sağlayacak politikalar üretilmesinde ve bu politikaların desteklenmesinde yarar görülmektedir. FATİH projesine duyulan memnuniyete ilişkin örnek bir idareci görüşü aşağıda verilmiştir:

“FATİH Projesine benim genel yaklaşımım şahsi olarak olumlu. Çünkü neticede projenin içerisinde teknoloji var. Teknolojinin daha etkin ve verimli kullanımı var. Bu anlamda projeyi olumlu buluyorum.”

SONUÇ ve TARTIŞMA

Uygulama okullarının idarecilerinin FATİH Projesine ilişkin görüşlerinin yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleriyle derlendiği bu çalışmada okul idarecilerinin proje hakkında genel olarak olumlu görüşlerinin bulunduğu görülmüştür. Özellikle bazı okul idarecilerinin projenin sahiplenilmesi ve sürdürülebilirliğine tüm paydaşların katkı sağlaması gerektiğine ilişkin görüşleri bulunmaktadır. Benzer biçimde Gürol, Donmuş ve Arslan'ın (2012) öğretmenlerle ve Dinçer'in (2011) öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışmalarında projenin yarar sağlayacak yönleri üzerinde durulmuştur. Okul idarecileri projeye birlikte gelen yeniliklerden çoğunlukla etkileşimli tahta ve tablet bilgisayar hakkında görüş bildirirken çok amaçlı yazıcı ve doküman kamera hakkında görüş dile getirmemişlerdir. Bu durumun nedeni olarak bu teknolojilerin süreçte etkileşimli tahta ve tablet bilgisayara göre daha geri planda kaldığı ve bu teknolojilerin etkin kullanımına çok odaklanılmadığı gösterilebilir. Bu sorunun idarecilerin de belirttiği gibi sağlanan teknolojiler arasındaki etkileşim sorunlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle tablet ve tahta etkileşimine paralel olarak tabletlerin ve tahtanın çok amaçlı yazıcıyla ve doküman kamerayla etkileşimleri de proje kapsamına öngörülmesine karşın uygulamada bu etkileşimin hayata geçirilememesi bu teknolojilerin verimli kullanımını engellemektedir. İdarecilerin görüşlerine göre etkileşimli tahta derse katkı, değerlendirme etkinliklerini sağlama ve iletişim gibi farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabilirken tablet bilgisayarlar temelde öğrencilerin eksik konularını tekrar etmeleri amacıyla kullanılabilir. Etkileşimli tahtanın tablet bilgisayara oranla daha fazla kullanım amacının sıralanması tablet bilgisayardaki internet bağlantısı, veri aktarımı gibi çeşitli özelliklerin kullanıma kapatılmasıyla açıklanabilir. İdareciler tarafından dile getirilen bu olumsuzlukları pilot uygulama yapılan 17 il ve 52 okula genellemek olanaklı görünmemektedir. Projenin uygulanması sürecinde okuldan okula ilden ile farklı prosedürlerin izlendiği gerek veri toplama sürecinde gerekse gözlemler sırasında araştırmacılar tarafından rapor edilmiştir. Dolayısıyla bu sorunları genellemek ve pilot uygulama yapılan tüm okullarda benzer sorunların yaşandığını söylemek olanaklı görünmemektedir. Konu ile ilgili Türel (2012) öğretmenlerin akıllı tahta kullanımına ilişkin olumsuz tutumlarını incelediği çalışmada ülkemizde bu konuya odaklanan sınırlı sayıda çalışma olduğunu dile getirmiştir. Türel'e göre, sadece tek bir derse ve konu alanına odaklanılan ve yeterince bilgi ve deneyim sahibi olmayan örneklerden veri toplanan araştırmalarda farklı sonuçların çıkmasının olağan olduğu dile getirilmiştir.

Araştırmada görüşme yapılan idareciler FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin eğitim öğretim sürecinde neden olduğu değişiklikleri öğrenci, öğretmen ve öğretme-öğrenme süreci

bağlamında değerlendirmişlerdir. Buna göre öğrencilerin kendilerine olan güvenlerinde bir artış gözlemlediklerini ve tablet bilgisayarlar aracılığıyla e-kitap okuma alışkanlıklarının oturmaya başladığı görüşlerini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra idareciler, sorunlar bağlamında öğrencilerin tablet bilgisayarlar aracılığıyla okuma alışkanlıklarının zarar göreceğini de dile getirmişlerdir. Dolayısıyla idarecilerin tablet bilgisayarlar üzerinden okuma etkinliğini hem olumlu hem de olumsuz bir bakış açısıyla ele aldıkları söylenebilir. İdareciler ayrıca, etkileşimli tahta ve tablet bilgisayarlar aracılığıyla öğrencilerin internete daha sık erişecekleri için kolaycılığa alıncakları, bir bilgiyi derinlemesine araştırmak yerine internette ilk karşısına çıkan bilgilere yönelecekleri yönünde çekincelerini de dile getirmişlerdir. Bu görüş kuşkusuz teknolojinin bireyleri kolaycılığa ve hazırcılığa alıştırdığı görüşüyle açıklanabilir. Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi sonuçlarına göre çocukların sadece %39'unun internette bulunduğu bilgilerin doğru olup olmadığına karar vermek için farklı siteleri karşılaştırdığı belirtilmektedir (Çelen, Çelik, ve Seferoğlu, 2011). Dolayısıyla projeye birlikte öğrencilerin gerek etkileşimli tahta gerekse tablet bilgisayarlar aracılığıyla araştırma yaparken internette ilk karşılaştıkları bilgiyi doğru olarak kabul ederek kolaycılığa başvurmalarına yönelik idareci endişelerinin alanyazında da paylaşılan bir görüş olduğu değerlendirilebilir. İdareci görüşlerine göre öğretmenler açısından ise iki durumun ortaya çıktığı vurgulanmıştır. İlk olarak meslekte kıdemli ve yaşça büyük öğretmenlerin FATİH Projesiyle birlikte gelen teknolojilere yönelik kaygı ve olumsuz tutumlarının bulunduğu dile getirilmiştir. Çiftçi, Taşkaya ve Alemdar'ın (2013) sınıf öğretmenlerinin FATİH Projesine yönelik görüşlerini aldıkları çalışmalarında da mesleki kıdemi fazla öğretmenlerin bilişim teknolojilerine uzak olmalarını FATİH Projesinin uygulanmasında en önemli engeller arasında gördüklerini belirtmişlerdir. Benzer biçimde Özçelik ve Kurt (2007) araştırmalarında ilköğretim öğretmenlerinin bilgisayar özyeterlik inançlarının yaş ile ters orantılı olduğu sonucuna vurgu yapmaktadırlar. Bu durumun özellikle yeni binyılın nesli ve önceki nesil arasında sıklıkla gözlemlenen bir uyum sorununun sonucu olduğu söylenebilir. İdarecilerin öğretmenler açısından belirttikleri ikinci durum ise ilk etapta direnç gösterilen teknoloji kullanımına karşı zamanla direncin kırıldığı ve diğer öğretmenlerden geri kalmamak için süreci kabullenme yönündeki davranışlarıdır. İdareciler bu durumu olağan gördüklerini dile getirmekte ve projenin faydaları ortaya çıktıkça kullanımının tüm öğretmenler arasında daha fazla yaygınlaşacağını belirtmektedirler. Öğretme-öğrenme süreci bağlamında ise FATİH Projesinin derslerin işlenişini daha zevkli bir hale getirdiği ve dersleri zenginleştirdiği yönünde bir görüş dile getirilmiştir. Kuşkusuz bu durum eğitimde teknoloji kullanımının sonuçlarıyla açıklanabilir. Benzer biçimde Çelen, Çelik ve Seferoğlu (2011) okullarda öğrenme ortamlarının farklı ve ilginç öğrenme etkinlikleri içeren eğitsel yazılımlar, oyun tabanlı öğrenme ortamları, web tabanlı öğrenme ortamları, e-öğrenme içerikleri kullanılarak zenginleştirilebileceğini belirtmektedirler. İdareciler aynı zamanda öğrencilerin derslere olan ilgilerinde de artışın gözlemlendiğini dile getirmişlerdir. Benzer biçimde Gursul ve Tozmaz'ın (2010) etkileşimli tahta üzerinden ders işleyen öğretmenler üzerinde yaptıkları araştırmada etkileşimli tahtanın öğrencilerin derse olan ilgilerinin artırılmasına katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda sunulan teknolojilerle etkili öğrenmenin gerçekleştiği ve zaman tasarrufunun sağlandığı da idareci görüşmelerinde idareciler tarafından dile getirilmiştir. Şad ve Özhan'ın (2012) etkileşimli tahta odaklı çalışmalarında da idareci görüşlerine paralel olarak etkileşimli tahtada ders işlemenin zaman tasarrufu sağladığı dile getirilmiştir. Aynı zamanda Kaya ve Koçak Usluel (2011) teknolojinin uygun kullanımı ile öğrenenlere bilgiyi kendileri tarafından yapılandırabilecekleri bir öğrenme ortamının sağlanabileceğini dile getirmektedirler. Dolayısıyla FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin de sınıflarda iyi organize edilmesiyle etkili öğrenmeye katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırmada idarecilere FATİH Projesinin uygulama aşamasında ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik destek alınan kişi ve kurumlara yönelik sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre idarecilerin sorun olarak niteledikleri görüşleri “teknik”, “pedagojik”, “sağlık” ve “sosyal-psikolojik” olmak üzere dört ana tema bağlamında, toplamda ise 16 alt tema bağlamında değerlendirilmiştir. Teknik teması altında idarecilerin sıklıkla dile getirdikleri görüşleri etkileşimli tahta ve tablet arasında etkileşimin bulunmayışı, e-içeriklerin yetersiz oluşu, tabletlerin çeşitli özelliklerinin kısıtlanmış olması, etkileşimli tahtanın hassasiyeti ve altyapı sorunları üzerinde odaklandığı görülmektedir. Gürol, Donmuş ve Arslan (2012) sınıf öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada FATİH Projesiyle birlikte benzer sorunlarla karşılaşıldığını dile getirmişlerdir. İdareciler,

pedagogik teması altında toplanan görüşlerinde, FATİH Projesiyle birlikte öğretmenlerin derslerdeki sınıf kontrollerinin güçleştiği ve öğrencilerin dijital teknolojilere yönelmelerinden dolayı geleneksel anlamda okuma ve yazma alışkanlıklarının olumsuz yönde etkilenebileceğine ilişkin düşüncelerini dile getirmişlerdir. Çiftçi, Taşkaya ve Alemdar'ın (2013) sınıf öğretmenleriyle yaptıkları çalışmalarında da benzer biçimde öğrencilerin okuma ve yazma alışkanlıklarının projeye birlikte olumsuz etkilenebileceğine ilişkin öğretmen görüşlerini aktarmışlardır. Bunun yanı sıra Alkan ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmalarında FATİH Projesi ile dersliklerde ve öğretim süreçlerinde bilinçli, güvenli, yönetilebilir BT ve internet kullanımının sağlanacağını dile getirmişleridir. Bu görüş idarecilerin dile getirdiği projeye birlikte sınıf kontrolünün zorlaşacağına ilişkin görüşle örtüşmemektedir. İdareciler karşılaşılan sorunlar bağlamında aynı zamanda sağlık sorunlarına da değinmişlerdir. Bu kapsamda çoğunlukla FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin oluşturacağı radyasyon tehlikesi ve etkileşimli tahtayla sürekli temas halinde olmanın yaratacağı sağlık sorunları üzerine odaklanmışlardır. Habertürk internet sitesinde yayınlanan habere göre, idarecilerin bu endişelerinin velilerce de dile getirilmesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığı'nca yapılan açıklamada etkileşimli tahtaların ve tablet bilgisayarların yaymış olduğu radyasyon miktarının cep telefonlarından oldukça düşük seviyede olduğu, buna göre bir yılda kablosuz internetle maruz kalınan radyasyon miktarının cep telefonlarıyla 20 dakikalık konuşmayla eşdeğer olduğu, yaklaşık altı aylık eğitim öğretim süresince bu maruz kalma durumunun 10 dakika olacağı aktarılmıştır (Habertürk, 2012). İdarecilerin sorunlar ve destekler bağlamındaki görüşleri son olarak sosyal-psikolojik sorunlar teması altında derlenmiştir. Buna göre idareciler FATİH Projesi ile birlikte öğrencilerin sosyalleşme sürecinin zarar göreceği, bilgisayara daha fazla bağımlı hale gelecekleri, sakıncalı içeriklere erişim olanaklarının artacağı ve buna bağlı olarak ebeveynlerin süreçte kontrol mekanizmasını daha etkin çalıştırmaları gerektiği değerlendirilmelerinde bulunmuşlardır. İdareciler tarafından dile getirilen bu görüşler alanyazında bilgisayar ve internet bağımlılığı bağlamında ele alınmakta ve temel olarak bilinçsiz kullanılan teknolojilerin bağımlılık yaparak gerek sağlık gerekse sosyo-psikolojik olarak bireyleri olumsuz yönde etkileyeceğine vurgu yapılmaktadır. Denizci (2009) çalışmasında bu duruma vurgu yaparak özellikle internet teknolojisinin, bireylerin daha fazla zamanlarını yalnız geçirmelerine neden olduğunu, dolayısıyla sosyal ilişkilerin ve ruhsal iyilik halinin yeni teknolojik ortamda olumsuz yönde etkilendiğini dile getirmektedir.

İdarecilerin görüşleri son olarak uygulamadaki eğitsel çıktılar ve projenin sosyal hayata etkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Buna göre idareci görüşleri okul kültürü ve iklimi ve memnuniyet ana temaları altında toplanan sekiz alt tema kapsamında incelenmiştir. Buna göre idareciler, projenin, okul kültürü ve iklimi bağlamında okulda heyecan ve motivasyon artışına katkı sağladığını, öğrenciler arasında fırsat eşitliği sağladığını, okul imajını olumlu yönde güçlendirdiğini ve paydaşlar arasındaki teknik dayanışmayı artırdığını dile getirmişlerdir. Dile getirilen bu görüşler genel olarak değerlendirildiğinde, her yeni teknolojide olduğu gibi, FATİH Projesiyle birlikte gelen yeniliklerin de uygulama okullarında bir heyecan oluşturması normal karşılanmaktadır. Ancak alanyazın incelendiğinde idarecilerin projenin fırsat eşitliğine katkı sağladığına ilişkin idareci görüşlerine ters düşen görüşler de göze çarpmaktadır. Akıncı, Kurtoğlu ve Seferoğlu (2012) iddia edildiğinin aksine, FATİH Projesinin sınıflarda BİT kullanımıyla fırsat eşitliği yaratacağı yönündeki değerlendirmesinin gerçeği tam olarak yansıtmadığını, sınıf ortamında yeterli donanımın bulunmasının, öğrenciler açısından fırsat eşitliğinin sağlanması anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Memnuniyet kapsamında ise idareciler okullarının teknik yönden iyileştiğinden, teknoloji kullanımındaki artıştan, pilot uygulama okulu olarak belirlenmelerinden ve diğer okullar ile velilerden okullarına olan ilgi artışından duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. İdareciler tarafından dile getirilen bu görüşlere karşın alanyazın incelendiğinde teknik donanıma ağırlık veren uygulamaların başarı şansının düşük olduğu, süreçte insan faktörünün göz ardı edilmemesi gerektiği, okullardaki teknolojik donanım artışının o teknolojilerin sınıflarda etkili kullanımını yani teknolojinin öğretim uygulamaları ile kaynaştırılmasını otomatik olarak sağlamadığına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır (Dursun, Tanyeri ve Çuhadar, 2011; Seferoğlu, 2011; Seferoğlu ve Akbiyık, 2009; Usluel, Mumcu ve Demirarslan, 2007). Dolayısıyla idareci görüşlerinde dile getirilen teknik iyileştirmelerin tek başına yeterli olmayacağı süreçteki tüm paydaşların projeyi sahiplenmelerini olanaklı kılacak politikaların üretilmesi gerektiği değerlendirilmelerinde bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A., Kurtoğlu, M. ve Seferoğlu, S. S. (2012, Şubat). *Bir teknoloji politikası olarak Fatih Projesinin başarılı olması için yapılması gerekenler: Bir durum analizi çalışması*. Akademik Bilişim Konferansı, Uşak, Türkiye.
- Alkan, T., Düz, A., Orman, R., Çiçek, H., Koldanca, İ. ve Günday, Ö. (2011, Mayıs). *Eğitimde FATİH (Fırsatları artırma teknolojiyi iyileştirme hareketi) Projesi: Türk eğitim-öğretim sisteminde teknoloji odaklı değişim süreci*. 11. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı, İstanbul, Türkiye.
- Alkan, T., Bilici, A., Akdur, T. E., Temizhan, O. ve Çiçek, H. (2011, Eylül). *Fırsatları artırma teknolojiyi iyileştirme hareketi (FATİH) Projesi*. 5. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu, Elazığ, Türkiye.
- Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011, Şubat). *Çocukların internet kullanımları ve onları bekleyen çevrimiçi riskler*. Akademik Bilişim Konferansı, Malatya, Türkiye.
- Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011, Şubat). *Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları*. XIII. Akademik Bilişim Konferansı, Malatya, Türkiye.
- Çiftçi, S., Taşkaya, S. M. ve Alemdar, M. (2013). Sınıf öğretmenlerinin Fatih Projesine ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 12 (1), 227-240.
- Denizci, Ö. M. (2009). Bilişim toplumu bağlamında internet olgusu ve sosyo-psikolojik etkileri. *Marmara İletişim Dergisi*, 15, 47-63.
- Diñer, S. (2011, Şubat). *Öğretmen yetiştiren kurumlardaki öğrencilerin öğrenim hayatları boyunca bilgisayar öğrenme düzeylerinin ve bilgisayar okuryazarlıklarının incelenmesi*. Akademik Bilişim Konferansı, Malatya, Türkiye.
- Dursun, Ö. Ö., Tanyeri, T. ve Çuhadar, C. (2011, Mayıs). *Bilgi toplumu kavramı: Türkiye perspektifinden bir bakış*. 11. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı, İstanbul, Türkiye.
- FATİH Projesi. (2012a). Proje hakkında. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6> adresinden 18 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- FATİH Projesi. (2012b). Proje hakkında. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=7> adresinden 19 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Gursul, F. ve Tozmaz, G. B. (2010). Which one is smarter? Teacher or board. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 5731-5737.
- Gürol, M., Donmuş, V. ve Arslan, M. (2012). İlköğretim kademesinde görev yapan sınıf öğretmenlerinin Fatih Projesi ile ilgili görüşleri. *Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 3 (3).
- Habertürk, (2012). *Her öğrenciye tablet projesinde kanser riski*. <http://www.haberturk.com/saglik/haber/771073-her-ogrenciye-tablet-projesinde-kanser-riski> adresinden 10 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Kaya, G. ve Koçak Usluel, Y. (2011). Öğrenme öğretme süreçlerinde BİT entegrasyonunu etkileyen faktörlere yönelik içerik analizi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 48-67.
- Miles, M. B. ve A. Michael H. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Second Edition. California: Sage Publications.
- Özçelik, H. ve Kurt, A.A. (2007). İlköğretim öğretmenlerinin bilgisayar özyeterlilikleri: Balıkesir ili örneği. *İlköğretim Online*, 6(3), 441-451.
- Özgül, İ.E. (2004). *Görüşme ilke ve teknikleri*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Seferoğlu, S.S.(2011, Mayıs). *Okullarda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmanın önündeki engeller ve olası çözüm önerileri*. Eğitimde Kuramsal Yaklaşımlar ve Etkin Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2009, Ekim). *Bilişim teknolojilerinin okullarda kullanımı: Öğretmenlerin teknolojiyi kullanma durumları*. 18. Eğitim Bilimleri Kurultayı, İzmir, Türkiye.
- Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7(17).
- Şad, S. N. ve Özhan, U. (2012). Honeymoon with IWBs: A qualitative insight in primary students' views on instruction with interactive whiteboard. *Computers & Education*, 59 (4), 1184-1191.
- Türel, Y. K. (2012). Teachers' negative attitudes towards interactive whiteboard use: Needs and problems. *İlköğretim Online*, 11(2), 423-439.
- Usluel, Y. K., Mumcu Kuşkaya, F. ve Demiraslan Y. K. (2007). Öğrenme öğretme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojileri: Öğretmenlerin entegrasyon süreci ve engelleriyle ilgili görüşleri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 164-179.
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.